

TÜRK İNSANINA BİR DÜNYA TASARLAMAK

Prof. Dr. Ahmet İNAM*

1. DÜNYA TASARIMININ ANLAMI

Dünya tasarımı, yaşama tasarımı, insan tasarımı, kültür tasarımıdır. Dünyaya karşı alınan tavırla başlar. «Ben de varım. Benim de istediğim bir dünya var» demektir. Dünyaya konulmuş bir dünyamızın olması, dünyayı elimizin altında inşa'ya hazır duymamız demektir. Bizim olanı, özzerklüğimizi, kimliğimizi sergileme çabasıdır. Gerçeğin acımasız ezici gücüne kafa tutmadır.

Mekanımıza, yöremize, ülkemize, dünyaya sahip çıkmaya başlamak, bunun sorumluluğunu duymaktır. Dünya tasarımı, yüzeyde, avutucu, belki de boş bir hayalden kalkarak gittikçe derinleşen bir felsefe yapma çabasını içerir: Evet, hayâlden ivmesini kazanmış, zengin bir çeşitliliğin, özgürce yapılan çeşitlendirmelerin, dallanıp budaklanmaların ortaya konması: Düş içinde, düşün verdiği özgürlükle önümüzdeki olanakların coğrafyasını belirlemek. Bir **telos** analizi. Örtülü kalmış, farketmediğimiz, sorgulamadığımız amaçlarımızı sergilemek. Hayâl, zenginlik, özgürlük katarak, dilediğimizce at koşturabileceğimiz, olabildiğinde bize yakışan, kimliğimizi ortaya koyan bir dünya peşinde olacağız. Ama unutmayalım ki, hayat en geniş hayâl dünyasından bile daha geniştir, son sözü o söyleyecek. Hayâllerimiz gerçeğin sınırlarıyla belirlenecek.

(*) ODTÜ, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

2. DÜNYA TASARIMININ BAZI ÖZELLİKLERİ

Dünya tasarımı, hayâl gücümüzün bir ürünü. Gerçek dünyadan, geçmişten, şimdiden gelen sağlıklı verilere dayalı olması gerekiyor. Dediğim gibi, hayâl, itici bir güç, bir devinim, devingenlik sağlıyor tasarımıza, verilerse, **güvenirlilik**, sağlamlık katıyor. Dünya tasarlamak, dünya yaratmak, bu dünya içinde yaşayan insan ve toplumu, onların çevresini, ortamını (düşünce atmosferini) yaratmaktır. Hayâlin gerçekleştirilebilir olması, içinde yaşadığımız sahici dünyanın ekonomik, toplumsal, ticari, kültürel, siyasal bağlamını da gözönüne almayı gerektirir. Dünya tasarımı, yaşadığımız gerçeğin eleştirilip, eskiyen, aksayan, kokuşan yanlarının ortadan kaldırılması için ileri sürülen öneriler öbeğinden oluşur. Bu dünyayı tasarlayacak **dünya mimarları**, hayâlle gerçek arasında bir köprü oluşturacak bir tavır içinde, bir anlamıyla **natv** bir tavır içinde tasarımlarını gerçekleştirecekler. Bu tasarımın bir **iç mantığı**, iç tutarlılığı olacak. Ana ilkeleri ve bu ileklere dayalı temel önermeleriyle birlikte. Bunlar birbirlerine geliş güzel, rastgele bir biçimde değil de, belli bir **sistem** içinde bağlanacak. Böylece gerçek dünyayla **karşılaştırma** olanağı ortaya çıkmış olacak. Burada, deyim yerindeyse, bilimde de işlerliği olan bir düşünce deneyi (Gedanken Experiment) gerçekleştirilecek. İşte, bu düşünce deneyi, dünyayı yorumlayıp anlamlandırmanın, bu dünyada yaşanan ülkeye sahip çıkmanın, onu değiştirmenin bir ön koşulunu oluşturacak.

Böyle bir dünya tasarımının yapı taşları şöyle sıralanabilir: 1. Birey 2. Toplum-toplumlar 3. Teknoloji 4. Doğa 5. Bilgi 6. eylem 7. Sanat 8. İletişim olanağı 9. Geleceğe yönelik tarih 10. Dünyayı elinde tutanların gücü (İktidar-Siyasal, ekonomik, askeri, teknolojik, bilgisel...güç-). Bu yapı taşlarının gereksiz zorlamayla birbirlerinden koparılması, ayrılması, kurulacak dünyanın mimarisini çarpıtacaktır. Örneğin, tutar da, bireyle toplumu ayırır, birini diğerine indirgerseniz, kuracağınız dünya, bireysiz, hayâlsiz, özgürlükten yoksun olacaktır. Aynı biçimde, birey-teknoloji ayırımı, insan bireyini, teknolojiye karşı yabancılaştıracak, onu, teknoloji önünde köle yapabilecektir. Okur, tek tek, bu öğeler arasındaki kesin ayrımların, birbirine indirgemelerin nasıl belâlara yol açabileceğini kolayca düşünebilir. Öyleyse, bu öğeler arasında **yumuşak** geçişler sağlanmalı, belli bir denge, ama devingenliği bozmayan, aksatmayan bir denge kurmaya çalışılmalıdır. Bu öğeler, hangi toplum, hangi yöre için gerçekleştiriliyorsa, **oraya uygun**, o topluma, o insana uygun bileşeler aranmalıdır.

Böylece, birey, yukarıda sayılan dokuz ayrı ögeyle birleşerek, kafasındaki dünyayı, kendisine yukarıdan zorla kabul ettirilmek modellerin dışında kurmaya çalışacaktır. Gerçek dünyada aksayan, işlemeyen noktaların düzeltilmesi amacıyla, insana yakışan bir dünyada yaşama çabası, adına alışılmış anlamıyla, ister «toplumsal kalkınma», ister «ilerleme» densin, bireylerin kendi kimliklerini yitirmeden, toplumun kimliğini oluşturabildiği, teknolojiyle bütünleşmiş bir dünyada gerçekleşecektir. «Halk», kendine yabancı bir teknoloji içinde, anlam veremediği bir dünyada yaşamayacak, «tabandan» gelen istekler doğrultusunda düzeltmeler yapılacaktır. Bireylerin, bireyliğini yitirmediği, rastgele bir «yığın» olmayan «halk», oluşturmaya çalıştığı kimlikle, yaşayışına, geleneklerine, törelerine, kültürüne sahip çıkacaktır. Bireylerin bireylere, toplumların toplumlara, yaşama biçimlerinin yaşama biçimlerine saygı duyduğu, tahammül ettiği, hoşgörü ortamında, renkli, menevişli, dalı budaklı birarada yaşama deneyi gerçekleştirilecektir.

İşte: Akli eren herkes, kafasındaki dünya tasarısını ortaya koymalı diyorum; bunu tartışmalı. Başka görüşleri eleştirmeli. Bu çabaya olanak sağlayan bir toplumu, dünyayı oluşturmaya çabalamalı: Kimliği olmak demek, kendine özgü dünya tasarımı olmak demektir. Kimliği olmayan bireyler, toplumlar, kültürler, ezilmeye mahkumdur. Bence: Önce, başka toplumlarda yaşayanlara, nasıl bir dünya düşündüğümüzü, dünyada nasıl bir yer tutmak istediğimizi duyurmalıyız. Bu isteklerimizi, tasarılarımızı gerçekleştirmek için ne yapmayı planladığımızı açıklamalı, tartışmalıyız.

3. DÜNYA OLUŞTURMANIN ANA EKSENİ OLARAK FELSEFE

Bütün bu çabalarda, felsefenin nasıl bir işlevi olabileceğini belirttim. Burada felsefeden anladığım oldukça geniş: Felsefe, içinde taşıdığı türlü anlamlardan biriyle ele alınacak olursa, düşüncelerimizin, düşünme çabalarımızın, eylemlerimizin dayandığı noktaların açığa çıkarılma uğraşısıdır. Bir etkinliktir felsefe, hayatın içinde, hayatı düzenlemeye, tasarlamaya yarayan bir eylemler bütünüdür. Düşüncelerinizin, eylemlerinizin dayanaklarını kurcalamaya başladığınız, onda, farkında olarak ya da olmayarak felsefe içinde-siniz demektir. Dünya tasarlamaya başladığınız anda, bu tasarının ardında ne yattığını kurcalayınca onun alanına giriyorsunuz. Felsefe, kafa özerkliğinin, bağımsız kişiliğin koşullarını içinde ta-

sır: Kafamdaki dünya tasarımı, kimin tasarısıdır? Niçin böyle bir dünya tasarlıyorum? Acaba, bana bu tasarımı birileri **çaktırmadan** zorla kabul ettirmeye mi çalışıyor? Bir çeşit tasarım psiko-analisti gibi davranıyorum, felsefe düşünürken. Bağımsız bir kimlik, bağımsız bir dünya tasarımı için bu şart. Tutarlı olmam, tasarımı için iç mantığını yakalamam için, nasıl tasarladığımı anlamam için felsefe gerekli.

4. BİR TÜRK İNSANI RESMİ ÇİZMEK

Dünya tasarımı felsefe ışığında elde etmeye çalışırken, daha önce de söylediğim gibi, gerçek dünyada aksayan yanların sağlıklı biçimde saptanmasından kalkacağım. Bu yazıda, Türk insanı için bir dünya tasarlarırken, geçmişte ve şimdide sorunlar, engeller yaratmış olumsuz insan tipinin (Max Weberci anlamıyla) eleştirisinden kalkarak. gönlümde yatan bir Türk insanını arıyorum. Bu dünyada yaşayacak insanı tasarlamak, dünya tasarlamının bir parçasıdır. Elbette **ideal** bir insanı tasarlayacağım. Bu insan yukarıda (2. bölümde) saydığım en azından on öge ışığında belirlenecek. Özelliklerini burada ayrıntısıyla inceleme fırsatım olmayacak. Çok kısa ipuçlarıyla yetineceğim.

Bu insan **ZEKİ** olacak. Taklitçi, fırsatçı, «köşe dönücü», kaba saba bir zekâ değil bu. sorunları farkedip, çareler bulabilecek bir zekâdan söz ediyorum. Gerek toplumsal, gerek **teknoloji**, gerekse ahlak alanındaki sorunları çözme gücü olarak zekâyı demek istiyorum.

ÇILGIN olacak. Çılgınlık, bir züppelik, bir özenti değildir, delilik değildir; kokuşmanın, kokuşan karşısında, güçlü önünde boyun eğmenin, adam sendeciliğin, korkaklığın yadsındığı bütün bu olumsuzluklara bir başkaldırıdır. Çünkü, **akıl**, **uslu olma** anlamında, bir sindirme aracı olarak kullanılmıştır tarihte, hâlâ da kullanılmaktadır. Boynu bükük, mütevekkil bir akıllı olmaktansa statükoculuğu sarsan, bunun tehlikelerini gözönüne alabilen, göğüsleyebilen bir çılgınlık yeğdir.

MİZAH duygusuna sahip olacak. Mizah, özeleştirinin, aşırı katı ciddiyetin karşısında olmanın bir olanıdır. Mizah, Türk insanının dünyasını değiştirmeden, devingen dünyalar tasarlayabilmeye önemli bir işlev görecektir.

İşte, en azından birbirleriyle kenetlenmiş, birbirlerini bütünleyen bu dört özelliğiyle, Türk insanı, şimdiye dek kendine yüklenmiş, «kahramanlık», «yiğitlik» gibi irdeleyemediği Orta Çağdan kalma değerleri eleştirip, aşabilecek, yaşamayı ayıp saymayan bir ortamda, kendi oluşturacağı bir dünyada yaşamaya çalışacaktır.

AKILLI olacaktır. Çılgın akıllı, bu aklıyla, önündeki seçenekleri görebilecek, geniş, derin düşünebilecek, düşüncesiyle heyecanını, duygu dünyasını birleştirip, yaratıcı, düzenleyici bir insan olacaktır. Ezilen, taklit eden, irdelemeden taklit eden bir insan olmayacaktır.

Bütün bu özelliklerle donanmış bir **DUYGU DÜNYASINA** sahip olacaktır. Renkli ve derin bir **İÇ DÜNYAYA** kavuşmuş insan olarak, yüzeysel, dar beğeni kalıplarının ötesinde, **yaşama tıkkınlığını** aşacaktır.

EYLEYEN-ÜRETEN BİR YETİYE erişmiş bir insandır o, böylece, düşüncesiyle yaşayışı, kuramıyla eylemi arasındaki köprüyü kurabilecek, düşüncesini ısrarlı bir çabayla sonuna dek, eleştiriler ışığında gerçekleştirmeye çalışacaktır.

TASARLADIĞI DÜNYAYA YAKIŞIR BİR AHLAK DUYGUSU taşıyacaktır. Ahlakın temel sorusu: «Nasıl yaşamalıyım?»a anlamlı yanıt verebilecek, kendini ve başkalarını aldatmayacak, zayıflıklarını, eksikliklerini, özürlerini saklamayacak bir insan olacaktır.

Yine, bu Türk insanı, kendinle bütünleşmiş, geleneğini, kültürünü, **kültür mirasını**, geleceği taşıyabilecek bir **TARİH DUYGUSU** içinde olacaktır.

İNANCI OLACAKTIR: Dayanakları ve gerekçeleri olan, dünyanın nasıl değiştirilebileceği hakkında bir öngörüye destek sağlayan inancı.

MEKAN BİLİNCİ TAŞIYACAKTIR. Yöre bilinci. Bağnaz bir hemşehricilik duygusuyla değil de, sahip çıkma, paylaşma, ortaklaşa sorun çözme niyetini taşıyan bilinç. Başkalarının da böyle bilince sahip olduğunu bildiği için, hoşgörülü, tahammüllü bir vatan duygusunu yüreğinde, aklında taşıyarak, içinde yaşadığı mekana, ülkesine, dünyaya, giderek evrene açık, onun bir parçası olduğunu anlayan bilinç.

Ben insanımı ortaya koydum. Çizmeye çalıştığım Türk insanı resminden rahatsızlık duyanlar, gönüllerindeki dünyayı, insanı or-

taya koysunlar. Tartışalım. Teknolojinin hızla değiştii, iletişim ağının insanı tekdüze varlık yapmaya çalıştığı günümüzde, tasarladığımız dünyaya yakışır insan tipini oluşturmaya çalışalım. Yoksa dünyaya sahip olamayız. İçinde yaşamaktan acı duyduğumuz, değerlerine yabancılaştığımız bir dünyada buluveririz kendimizi. Zamanımız vardır daha. İnanıyorum. İnanmak istiyorum.